

**KIRŞEHİR YÖRESİNDE ŞİFÂ DAĞITICILAR
VE SAĞALTIM UYGULAMALARI**
Yrd. Doç. Dr. Mustafa SEVER

Giriş:

Kişinin günlük yaşamında birtakım maddî ve manevî etkilerden korunması, bedenî ve ruhî özürlerinin giderilmesi, hastalıklarının sağaltılması yönünde çeşitli uygulamaları ile halk arasında ön plana çıkmış kişiler vardır. Tedavi edici özellikleri ve yetenekleriyle geleneksel bilgiyi özümsemiş ve bu bilgiyi kullanabilmeleriyle çevrelerindeki insanlara şifâ dağıtmaktadırlar. Gözlem ve uygulamalarla belli bir deneyim kazanmış bu insanların, çeşitli etkenlerle sağlığı bozulan insanları tedavi ettikleri bilinen bir gerçektir.

Tedavi edici bilgi ve uygulamalar, aynı çevre insanları arasında “ortak bir bilgi ve uygulamalar bütünü” şeklinde olduğu gibi, ortak bir bilgi ve uygulamalar bütününe herhangi bir kişinin veya ailenin sağlıkla ilgili bilgi ve uygulamalarının eklenmesi şeklinde de olabilmektedir; ki bu da kişinin veya ailenin belli bir hastalık tedavisinde uzmanlaşması durumudur. Yani, kişi veya ailenin tedavi usûllerinin gelenekten kimi yönlerden farklılıklar taşımasıdır. Bu farklılığa neden olan şey, Kırşehir ve çevresi kültüründe kullanılan sağlığa yönelik çok zengin çeşitte ve her kişinin hayata ait deneyimlerinin birleşmesiyle meydana gelmiş uygulamalardır.

Kırşehir yöresinde de yaptıkları ilaç ve uygulamalarla insanların dertlerine devâ olan insanlar vardır. Bildirimizde istismara müsait bir alan olan halk hekimliği alanında, asıl işinin yanında sağaltım işini de aile büyüğünden kendisine aktarılmış bir görev anlayışı içinde yapan bu insanlar ve uyguladıkları sağaltım biçimleri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Şifâ Dağıtıcılar ve Sağaltım Uygulamaları

Halk tıbbı, halkın inanç, yaşayış ve uygulamalarından doğal olarak çıkıp gelişmiş ve halk arasında görülen hastalıklara karşı uygulanan iyileştirme yöntemlerinin tümü ile hastalıklar üzerine olan geleneksel değerlendirmelerin, görüşlerin bütünüdür. Diğer bir deyişle “çok geniş çeşitlilikteki hastalıklar ve rahatsızlıklar karşısında birçok kişi tarafından kullanılan” (Bircher-Surber 2003) yöntemlerin bütünüdür.

Halk düşüncesinde halk hekimliği, batıl inanç, hurafe olarak adlandırılan düşünce ve uygulamaların bir türü olarak değerlendirilir. Halk arasındaki inanç ve uygulamaların toplamı ise, kocakarı ilaçları ve kocakarı uygulamaları olarak adlandırılır. Kişiden kişiye, coğrafyadan coğrafyaya, devirden devire çeşitlenen ve yaşatılan uygulama ve inançlar, tedavi etmede bir genel davranış şekline dönüşür. Sözgelimi “Ev süpürülürken süpürgeye dokunan kişi uyuz olur. Bunu önlemek için o kişi süpürgeye tükürmelidir.” sözüne günümüz insanınca inanılmasa da böylesi bir durumda kişi süpürgeye dokunmaktan kaçınır veya “Kirpi kanı içmek, sihir ve nazarı yok eder.” sözüne inanılmasa da zor bir durumda kalan kişi, bunu denemekten geri kalmaz. Bu tür söz ve uygulamaları, halk arasında bilgi ve uygulamalarıyla tanınmış bir şifâ dağıtıcısı söylediğinde ise, bu inanılması gereken bir olay/durum şekline dönüşür. Halk arasındaki bu inanç, uygulama ve uygulamalarda kullanılan maddelerin yaşatılmasına veya terk edilmesine dikkat edildiğinde bunlar, daha az bilinen devirlerden günümüze miras kalmış inanç ve uygulama parçaları olarak değerlendirilebilir. Canlı kalmaları, işlevlerinin sürmesiyle veya bilimsel tıbbın karşısındaki duruşlarıyla ilgilidir. Halk hekimliği uygulamalarının çağdaş

tıp uygulamaları karşısında yaşamasını, önemini korumasını sağlayan, onun ilişkileridir. “Tedavi usûlleri ve rahatsızlıklar arasındaki düzenli ilişkiler, uygulamaların/tedavi uygulamalarının değişime karşı koymasına, sürdürülmesine imkan verir.” (Hufford 1986:307) Sözelimi halktaki ortak kanı, “Allah’tan gelen dertlere, yine Allah’ın devâ vereceği” yönündedir. Böyle bir inanç, ilâhî güçten hareketle, inanç ve uygulamalar ile tedavi/iyileşme arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bu ilişkinin sonucu olarak, iyileştirici etkinlikteki kişi, geleneksel iyileştirme yöntemlerinin ya inançlı bir uygulayıcısı ya da inanmaksızın sadece uygulayıcısı durumunda olabilir. Bu da tedavi edici kişinin inanç ve becerilerinin ya da inançsızlığının ve uygulayıcılığının geleneği devam ettirip ettirmemedeki rolünü göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında tedavi edici kişileri, geleneğe inanan ve uygulamaları inançla yapan kişiler, geleneği bilen, ancak uygulamalara şüpheyle yaklaşan kişiler ve bu işi toplumsal statü ve maddî çıkar, vb. düşüncelerle yapanlar olarak ya da bir kaynak kişinin (Koptur) ifadesiyle bu işi Allah rızası için yapanlar, hediye alanlar ve para için yapanlar olarak üçe ayırabiliriz.

İyileştirme etkinliklerini ise, doğal yöntemler ve doğaüstü yöntemler olarak tasnif edebiliriz. Sözelimi çeşitli bitkiler ve onlardan elde edilen ürünlerle tedavisini yapmaya çalışanları doğal yöntem kullanan iyileştiriciler; okuma, üfleme, parpılama, kurşun dökme, çizme, vb. uygulamalarla iyileştirme yapanları da doğaüstü yöntemler kullanan iyileştiriciler olarak değerlendirebilir. Ancak, böylesi bir sınıflamada sınırlar, kesin çizgilerle ayrılamaz; çünkü bitki veya bitkisel ürünlerle iyileştirme yapan kişi, uygulamalarına birtakım kalıp sözleri, duaları da ekleyebilir. Diğer yandan okuma, üfleme, vb. yolla hastasını tedaviye çalışan kişi de çeşitli doğal malzemeler kullanabilir. Bu durumda doğal olarak adlandırdığımız yöntemler akıl ve deneye dayanan, doğaüstü yöntemler ise inanca dayanan uygulamaları içerir. Dualara, kalıp sözlere bağlı, daha çok kişinin rahatsızlığına ruhî bir rahatlatma ile inanca dayalı bir çözüm üreten kişileri, halk psikyatrisi olarak da adlandırabiliriz; ki bu kişiler nazara, siğile karşı okuma-üfleme, hatta tükürme yoluyla kişide ruhî bir rahatlatma sağlayan kişilerdir. Siğilin yok edilmesinde okunan duaların inanca dayalı olması gibi, karabiber karıştırılmış balın ya da pekmezin bronşiti tedavi etmede kullanılmasının temeli de doğru gözlemlere dayanır. İyileştiricilerin inanç ve uygulamaları, kullanım için aynı değere sahiptir. Uygulamalarda dikkati çeken bir özellik de hastalıkların sıcak-soğuk biçimde sınıflanması, dolayısıyla tedavinin de bu sınıflamaya göre yapılıyor olmasıdır. Sözelimi, soğuk algınlığında kişinin sırtına şişe/bardak çekilmekte, kişi böylece ısıtılmakta, diğer bir uygulamada da yanık tedavisinde yanık bölgeye diş macunu, zeytinyağı karıştırılmış salça sürülerek yanık soğutulmaktadır.

Kırşehir ve çevre ilçe veya köylerinde belirlediğimiz halk hekimleri, tedavi uygulamalarını “el almak” yoluyla yapan ve ocak/ocaklı adıyla bilinen kişilerle bu işi çevresinden görenek öğrenen, bir yardım anlayışı içerisinde çevresindeki insanlara yardımcı olan kişilerdir. Hekimlik konusundaki bilgilerini atalarından, usta-çırak ilişkisi içerisinde ustalarından veya dinî kişi veya dinî kitaplardan edinmişlerdir. Adı hekim olsun veya olmasın edindikleri bilgi ve deneyimleri bir sonraki kuşağa aktaran, aktarırken de çeşitli hastalık ve rahatsızlıklara şifa üreten bu kişilerin uygulamaları toplum sağlığını korumada canlılığını korumaktadır. Ocak veya ocaklı olarak adlandırılan kişiler, yaptıkları sağaltım uygulamalarından herhangi bir ücret talep etmemektedirler; ancak kimileri, özellikle uygulama esnasında dinî-sihri yöntemler kullananlar, hastalığın etkisinin kendilerine geçtiğine, bunun giderilmesi için de hastanın veya hasta yakınının gönlünden ne koparsa, bir miktar para vermesinin gerekliliğine inanmaktadırlar. Hastalıkların veya rahatsızlıkların tedavi edilmesinde kendilerini yetkin gören bu kişiler, edindiğimiz bilgi ve izlenimlere göre otuzlu yaşlarına kadar herhangi bir tedavi uygulamasında etkinlikleri olmaksızın yaşaya gelmişlerdir. Bu işlere başlama nedenleri sorulduğunda alınan cevaplara göre,

1. Tedavi uygulamalarıyla çevrede tanınan yakınının (ninesinin, dedesinin, annesinin, babasının, vd.) vefat etmesi dolayısıyla sonraki günlerde çevredeki insanların zorlamasıyla, ailenin bir üyesi olması nedeniyle,
 2. Ocak/ocaklı kişinin el vermesi ve o kişinin görevlendirmesi sonucu,
 3. Dinî kimliği dolayısıyla, çevredeki insanların beklentilerine cevap verme düşüncesiyle
 4. Kendisi veya ailesinden birinin hastalanması esnasında gördüğü tedavi uygulamaları konusunda edindiği bilgi ve görgüler açısından kendisini yeterli görmesi dolayısıyla,
- bu işlere girişmişler ve 35-40 yıldır da deneye-yanıla uygulamalarında doğru olanla olmayanı ayırt eder duruma gelmişlerdir; ki bu da deneyselliğin ve akılcılığın kullanımıdır.

Kırşehir ve çevresinde halk hekimliği uygulamaları olarak yel ipliği bağlama, değirmeye yazma veya tükürme, damak kaldırma, kasık kaldırma, göbek çekme, sınıkçılık/seyikçilik, kurşun dökme, şişe/bardak çekme, siğile okuma, dolama ve it dirseğine ilaç yapma, vb.'ni sayabiliriz.

Sonuç:

Çağın ihtiyaçlarına yanıt verebildikleri, kullanılabilirdikleri ölçüde bir inanç ve uygulamalar bütünü olarak tarihin derinliklerinden günümüze kuşaktan kuşağa aktarılan hekimlik uygulamaları, milletimizin yerleşik yaşama geçiş, şehirleşme ve iletişim olanaklarının gelişmesi ve sağlıkla ilgili kurumlaşma sürecinde geleneksel uygulamalar ile modern hekimlik uygulamaları birlikte kullanıla gelmiştir. Günümüzde de modern tıp ile geleneksel tıp birbirinden etkileşim içerisinde varlıklarını sürdürmektedir. Yaşanılan çevrenin şehirle iletişimi, kişilerin eğitim ve ekonomik durumları, içinde buldukları inanç çevreleri, geleneksel veya modern tıba yönelimlerini belirlerken hastalığın türü de kişileri yönlendirmektedir. Sözcümi nazar, büyü, vb. nedenlerden dolayı rahatsızlandığı varsayılan biri, ruh hekiminden çok okuyucu, üfleyici, muskacı kişilere götürülmekte, belirli yatır veya türbeler ziyaret edilmektedir. Yine aynı şekilde çıkık ve kırıklar da modern hekimden çok çıkıkçı ve kırıkçılar tarafından tedavi edilmektedir. Ulaşımın kolaylaşması, dolayısıyla iletişim imkanlarının da artması, hastalık-tedavi yöntemleri ilişkilerinin gelişmesini sağlamıştır. Ancak, “ekonomik şartların iyi olmadığı hallerde doktor ve ilaca olan eğilim de zayıflamaktadır. Okumuş-okumamış veya zengin-fakir olsun, halk tıbbının etkisi devam etmektedir.” (Türkdoğan 1991:161) Özellikle çıkık ve kırığı bir yana bırakırsak ameliyatlardan dışındaki hemen her hastalığa hâlâ halk hekimlerinden çare umulmaktadır. Hele hele kimi büyü veya nazardan ileri geldiği sanılan rahatsızlıklarda dinî-sihri gücü olduğu sanılan kişilere başvurulmakta, türbe ve yatırlar ziyaret edilmektedir. Ancak, uygulamaların giderek daha akılcı bir yolda sürdürüldüğünü belirtmeliyiz. Hastanın şikayetlerini dikkate alarak hastalığı teşhis eden kişilerin uyguladıkları tedavi yöntemleri, uygulamalarda değişkenlik gösterebilmektedir. Tedavi uygulamasında bulunan kişinin bilgi ve görgüsünün çeşitli yollarla gelişmesi, hastasına uyguladığı yöntemlerin de değişmesine neden olurken tedavi edici kişi, geleneksel uygulamalarını modern tıba yaslamakta, tedavi edebileceğine inanmadığı hastaları hastaneye, dolayısıyla da doktora yönlendirmektedir.

KIRŞEHİR VE ÇEVRESİNDE HASTALIKLAR VE TEDAVİ UYGULAMALARI

Hastalık veya rahatsızlık	Tedavi Uygulamaları
Soğuk algınlığı	Gülhatmi,ıhlamur, ayva çekirdeği veya yaprağı kaynatılarak hastaya içirilir. Hastanın sırtına bardak/şişe çekilir. Burunda akıntı varsa keçiboynuzu yakılarak hastaya tütsü yapılır. (Erdem)
Yanıklar	Yanık bölgeye zeytinyağı ve Salça karıştırılarak sürülür. Diş macunu yanık yere sürülür. Kurutulmuş böğürtlen yaprağı dövülerek zeytinyağına karıştırılıp yanık yere sürülür. Acı badem havanda dövülerek zeytinyağı ile karıştırılır ve yanık yere sürülür.(Albayrak)
Karın sancısı	Pekmeze karabiber katılarak hastaya içirilir. (Albayrak) Ebegümece haşlanarak sıcak sıcak karına bağlanır. (Şanlı)
Böbrek sancısı	Böğürtlen kökü kaynatılıp soğutulduktan sonra aç karnına içilir. (Şanlı)
Mide rahatsızlıkları	Midesinde yara, iltihap olan hastalara ebegümecinin kavurması yedirilir. (Koptur) Midesinde rahatsız kişilere at çitliği bitkisi çay gibi demlenerek içirilir. Ayva ağacının kabuğu veya yaprağı kaynatılıp içilir.(Koptur)
İdrar güçlüğü, idrar yolları hastalıkları	Kiraz sapları kurutulduktan sonra kaynatılarak içilir Mısır püskülü kurutularak kaynatılıp içilir. Arpa ile mısır püskülü bir arada kaynatılarak içilir.(Koptur)
Ezilme, burkulma sonucu oluşan morluklar, yaralar	Çeşitli baharatlarla terbiyelenmiş çiğ et veya kuru kara üzüm havanda dövülerek morarmış bölgeye sarılır. Yara üzerine zeytin ezilerek sarılır. (Albayrak)
Ayakta veya ayak parmaklarında oluşan iltihaplı kasıntılar	Göztaşı ve kükürt dövülüp toz haline getirildikten sonra tereyağı ile karıştırılarak merhem yapılır ve yaraların üzerine sürülür. (Koptur)
Çıban	Ocaklı kişinin bahçesinden alınan ve üzerine ocaklı tarafından okunan toprak çamur yapılarak çıban üzerine bağlanır. Pişirilen soğan ortadan kesilerek olgunlaşan çıbanın üzerine bağlanır. (Albayrak)
Ayakta, bacakta görülen şişlikler, ağrılar	Ağrılı bölgelere sülük vurulur. (Koptur)
Çıkık ve kırıklar	Çıkan veya kırılan yer, sabunlu su ile ovularak çıkan veya kırılan kemik yerine getirilir; üzerine zeytinyağı sürülerek sarılır. (Uçar) Kırılan kemikler yerine getirilir, sonra yu-

	murta akı , tuz ve un karıştırılarak yapılan hamur, kırılan yer üzerine sarılır. (Uçar) Kuru kara üzüm havanda dövülerek kırılan yer üzerine sarılır. (Elhan)
Kulak sancısı, ağrısı	Kabak çiçeğinin suyu (bir damla) kulağa damlatılır. (Durmuş) İlk kez ve kız doğuran kadının sütü kulağa damlatılır. (Durmuş)
Ellerde ve ayaklarda sancı, ağrı	Üzerine okunan vazelin, ağrıyan veya sızlayan yere sürülür. (Hidayet)
Baş ağrısı	Enine dilimlenen patates üzerine tuz veya kahve serpilerek bir tülbentle alna bağlanır.(Semiz)
Altını Islatma	Altını ıslatan çocuklara kirpi eti yedirilir. (Durmuş)
Sarılık	Hastanın kulağının arkası veya iki kaşının ortası jilette çizilerek kanatılır. Göz kapaklarına bu kandan sürülür. (Bozkurt) Hasta bir bardağa iştirilip, idrar ayazlatılarak hastaya içirilir. Hastanın burnuna cırtatan/yaban keleş suyu damlatılır. (Elhan)
Zayıflık, iştahsızlık	Zayıf, iştahsız, gelişmeyen çocuklar damak kaldırma/çintme ocağına götürülür. Ocaklı kişi, kahve ile şekeri karıştırır, tükürüğüyle ıslattığı işaret parmağıyla çocuğun üst damağını ovalar, kaldırır; ardından da jilette damağı çizikler atar, kanatır. (Bozkurt)
Çocuksuzluk	Gebe kalamayan kadınların kasığı kaldırılır. (Yılmaz)
Siğil	Kurutulmuş yılan derisi lokumun içine konularak siğili olan kişiye yedirilir. (Erdem) Kırk adet buğday kaynatılıp üzerine üç İhlas üç Fatiha okunarak kurumaya bırakılır. (Erdem) Siğilin üzerine kurbağa eti bağlanır. (Şanlı) Yumurta tepesinden delinerek içerisine siğil sayısınca arpa konulur; üç İhlas üç Fatiha okunarak yumurta kuytu bir yere atılır. (Bozkurt)
Değirme	Çarşamba günü değirmenin üstüne kopya kalemle Emebramu ile başlayan âyet yazılır. Perşembe ve Cuma günleri üç Elemneşrake üç Vefâkabbî Rabbike okunup değirme üzerine tükürülür. (Hidayet)
Romatizma, yel, sızı	Közde pişirilen kabak, ezilerek ağırlı bölgeye sarılır. (Albayrak) Dua okunarak ağrıyan yerler ipele bağlanır. Bağlanan ipten artan kısım yakılarak hastaya koklatılır. (Bozkurt) Alabalığın çiğ eti veya yağı ağrıyan yere sarılır. (Uçar)
Alerji, Kaşıntı, Kaşıntılı	Vücudun çeşitli yerlerindeki kaşınan kızartılara bakır

şişlikler	basması ocağının bakır bir kabı ateşte ısıtılarak basılır, yani hastalık ürkütülür. (Akman)
Kösnü, Köstü (Köstebek hastalığı)	Genellikle insanın başında çıkan bir tür iltihaplı yara. Güneş henüz doğmadan köstebeğin yeni teptiği yedi topraktan alıp köstebek ocağına götürülür. Ocaklı bu toprağa okuyarak içine sabun, yağ, tuz gibi maddeler katıp çamur yapar. Bu çamur yara üzerine bağlanır. Kurudukça yaranın kabuğu kaldırılarak işlem tekrarlanır. (Uçar)
İt dirseği	Göz kapağında çıkan bir tür sivilce. Sivilcenin üzerine ekmek konularak köpek yavrusuna yedirilir. Köpek yavrusu ekmeği alırken ağzı da göze temas eder veya köpeğin su içtiği kaptan su alınarak sivilce üzerine sürülür. (Akman)
Nazar, büyü, vb.	Kurşun dökülür, tuz çevrilir. Bir kaptan eritilen kurşunun nazar değdiğine inanılan kişinin başının üzerinde su dolu bir tasa bırakılır. Nazara uğramış kişinin başı üzerinde tuz çevrilerek tuz ateşe atılır.(Elhan) Kendisine büyü yapılmış insana kirpi kanı içirilirse büyü bozulur. (Uçar) Nazar değmiş kişiye üzerlik tütsüsü yapılır.(Bozkurt)

KAYNAKÇA

- BİRCHER, Andreas j.-SURBER, Christian 2003, *Unregulated Alternative Medicine*, Journal Of Drugs in Dermatology, Jan. (<http://www.Highbeam.Com>)
- HUFFORD, David. J. 1986, *Folk Healers*, Handbook of American Folklore, (Ed. Richard M. Dorson) Indiana University Press,Bloomington, p. 306-313.
- TÜRKDOĞAN, Orhan 1991, Kültür ve Sağlık-Hastalık Sistemi, MEB Yay., İstanbul
- YODER, Don 1975, *Halk Tıbbı*, Folkloru Doğru, sayı:43, s. 23-30

KAYNAK KİŞİLER

1. Ali Akman	1937, Güllühöyük/Çiçekdağı, ilkokul, çiftçi
2. Zeynep Albayrak	1936, Boztepe, okuma-yazması yok, ev hanımı
3. Kamile Bozkurt	1930, Ecikağıl, okuma-yazması yok, ev hanımı
4. Semiha Durmuş	1938, Hamit, İlkokul 2. Sınıftan terk., ev hanımı
5. Döndü Elhan	1944, Kırşehir, okuma-yazması yok, ev hanımı
6. Aysel Erdem	1952, Hacıbektaş, ortaokul, emekli memur
7. Göyüş Kahraman	1948, Kırşehir, ilkokul, ev hanımı
8. Sabiha Koptur	1950, Kaman, ilkokul 3. Sınıftan terk, ev hanımı
9. Hidayet ?	? , Kırşehir, ilkokul, imam
10. Hatice Polat	1958, Kırşehir, ilkokul, ev hanımı
11. Hacı Semiz	1929, Büyük Mahsenli, İlkokul, çiftçi
12. Hatice Şanlı	1948, Horla, ilkokul, ev hanımı
13. Hasan Uçar,	? , Saraycık, ortaokul, çiftçi
14. Eşe Yılmaz	1948, Camili, okuma-yazması yok, ev hanım